

VERIGE, TESNAC U BOKI KOTORSKOJ

Raznovrsni istoriski spomenici Boke Kotorske uvek su privlačili pažnju istoričara. Ovaj naš kraj je upravo istoriski mozaik, koji je pravljen sukcesivno od najstarijih vremena do danas. U Boki, istina, nema arheoloških mesta kao što je Solin, — iako nije isključena mogućnost da Risan i Budva ne stupe u red većih arheoloških nalazišta — ali se na svakom koraku susrećemo sa raznovrsnim objektima iz prošlosti od kojih mnogi još čekaju da im se odredi istoriski značaj, jer ga, bez sumnje, imaju.

Kao svugde gde je etničko previranje bilo veliko, i ovde naročitu vrstu istoriskih spomenika predstavlja toponomastika. Ona, u nedostatku drugih izvora, baca kad veću kad manju svetlost na daleku prošlost, naročito na etnički sastav ove oblasti. Dovoljno je napomenuti: Risan, Acruvium — Kotor, Muo, Prčanj, Stoliv, Tivat, a da ne spominjemo bezbroj lokaliteta, pa da se uverimo o bogatstvu istoriskotoponomastičkog rudnika, koji predstavlja Boka Kotorska. Mi ćemo se ovde ograničiti samo na jedan toponim, koji ćemo pokušati da objasnimo. Ako i ne uspemo, bićemo zadovoljni ako ovim skrenemo pažnju drugim istraživačima, naročito lingvistima, da i oni o tome kažu svoju reč. Radi se o toponimu »Verige«.

Verige su morski tesnac u Boki Kotorskoj, koji spaja Tivatski Zaliv sa Risanskim i Kotorskim. Na najužem mestu širok je oko 300 m, a prostire se u dužini od oko dva kilometra. Po narodnom predanju naziv potiče od lanaca kojima se zatvarao ovaj tesnac da se spreči prodiranje neprijateljskih brodova iz spoljnog u unutrašnji zaliv Boke Kotorske. Ovo predanje Vuk donosi u svom Rječniku pod »verige«.

U antičkim izvorima nema pomena o ovom tesnacu, odnosno njegovu nazivu, a ni pisci ranijeg Srednjeg veka Konst. Porfirogenit i Pop Dukljanin, koji inače donose podataka o Boki Kotorskoj, ne govore ništa o njemu. Iz pisanih istoriskih spomenika XIII i XIV stoleća takođe ništa ne znamo o ovom tesnacu. Statut kotorski, koji uglavnome potiče iz XIV stoleća, ima odredaba o prevozu putnika preko ovog tesnaca, ali pri tome ne spominje Verige. Ni u pogl. 111 Statuta, gde je data dosta opširna topografija poluostrva Vrmca, koje se svojim severozapadnim vrhom završava u Verigama, ne spominje ovaj tesnac, iako bi se to upravo u ovom poglavlju moglo očekivati. Isto tako ni u

pogl. 413 Statuta iz 1355 god., gde se nabrajaju krajevi Boke, koje je car Dušan poklonio Kotoru, nema govora o Verigama, dok se navodi Bijela, koja je deo primorja između Veriga i drugog tesnaca Kumbura.

Koliko je dosada poznato, izgleda da naziv za ovaj tesnac donose notarske knjige kotorske u XV stoleću u latinskom obliku »Catenae« i u srpsko-hrvatskom »Verige«.¹ Na ovom mestu treba skrenuti pažnju da se prevod romanskih toponima na slovenski, i obrnuto, javlja kao na celoj našoj jadranskoj obali tako i u Boki. Pop Dukljanin spominje Traiectus, koji se u XIII stoleću, istina u falsifikovanim poveljama, naziva Prevlaka.² P. Skok misli da je i Dobrota, selo severno od Kotora, prevod romanskog naziva Plagenti, lat. particip od placere »svidati se«.³

Karakteristično je da u pisanim srednjovekovnim spomenicima koji govore o opsadi i zauzeću Kotora 1378 g.⁴ nema pomena o lancima u Verigama, iako se docnije u predanju ističe da je Ludvik, kralj ugarsko-hrvatski, pod čijim je protektoratom bio Kotor, dao načiniti lance da se zatvore Verige. U mletačkim izvorima, izgleda, da kao lokalitet prvi put spominje »Cadene« M. Sanudo 1502 god.⁵ Od drugih mletačkih izveštaja nekima je poznat ovaj lokalitet, dok ga drugi opet ne navode. Narčito upada u oči izveštaj Đustinijanija, providura i sindika mletačkog za Dalmaciju i Albaniju (1553 god.), koji o Verigama uopšte ne govori, iako inače opisuje Boku dosta detaljno.⁶ Prvi, dosada poznati, podatak o lancima u Verigama potiče od poznatog hrvatskog istoričara Ivana Lučića (1604—1679), a po njemu od Andrije Zmajevića (1624—1694), Peraštanina, nadbiskupa barskog. Lučić govoreći o stanju u Jadranskom Moru posle Turinskog mira 1381 god. i o merama koje je kralj Ludvik preduzeo da suzbije eventualne napadaje Mlečana na dalmatinske gradove, kaže doslovno ovo: »Tunc ad excludendum Venetae classi appulsum iussu regio pluribus in locis, ubi situs permittebat, Cathenae institute fuerunt, quarum usus quamvis in desuetudinem

¹ G. 1458 spominje se u notarskim knjigama kotorskim: »terrenum positum in contrada Cathenarum sive Verige«, ili »petiumculum vinee vocatum Dragomir... quod situatum est prope Verige sive Cathenas«, itd., I. Stjepčević, Verige, Glasnik Narodnog univerziteta Boke Kotorske 3, Kotor 1936, 4—6. — Nije poznato kako se ovaj tesnac zvao prvobitno. U selu Lepetanima, koje se nalazi na južnoj obali Veriga, spominje se u notarskim knjigama lokalitet: contrata de Angusse, ponta Angosce; ovaj se lokalitet danas naziva Anguše i Vanguše. V. Tomanović misli da je ovaj naziv izveden od tal. angoscia, lat. angustiae, tesnac. Južnoslovenski filolog 19, Beograd 1951—2, 248. Prema ovome, po našem mišljenju, verovatno je da su Verige nekad nazivane opštom rečju »Angustiae«.

² Fr. Rački, Prilozi za sbirku srbskih i bosanskih listina, Rad JAZU I, 130—131.

³ P. Skok, Dolazak Slovena na Mediteran, Pomorska biblioteka Jadranske straže, Split 1934, 201.

⁴ F. Šišić, Kako se Kotor predao Veneciji 1378, Vjesnik Dubrovačkog učenog društva sv. Vlaho 1, Dubrovnik 1929, 44—49.

⁵ I. Kukuljević-Sakcinski, Rapporti della Republica Veneta coi Slavi Meridionali. Brani tratti dei diarii manoscritti di Marino Sanudo 1496—1533, Arkiv za povjesnicu jugoslavensku 6, Zagreb 1863, 229.

⁶ S. Ljubić, Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium 8, Commissiones et relationes Venetae 2, Zagreb 1877, 232.

abierit adhuc tamen loca nomen cathenarum retinent, ut in sinu Risonico nunc Colfo Catarensi dicto, Sibenicensi, aliisque in locis, quos superfluum esset recensere.⁷ Zmajević je ovaj Lučićev navod bukvalno preveo: »Tada za nedat u mnoga pristaniscta ugliézati po zapouiedi kraglieuoi u pristanistieh u koieh biesce podobno ucinisce se Uerige, premda potom toga nedarxasce se. A miesta gdie bisce i danascgni dan su Uerige recene, u Uratlu Kotora, naulastito Scibenika i u druga miesta, kako Lucio pisce.«⁸

Poznato je da su gradovi na Jadranu i Sredozemlju zatvarali svoje luke lancima. Mlečani su u IX stoleću Canal Grande zatvarali lancem.⁹ Zadarska luka je za vreme IV krstaškog rata, a i docnije, bila zatvorena lancima.¹⁰ U dubrovačkim knjigama reformacija spominje se 1373 god. gradska luka »intra catenam«. I docnije se u dubrovačkim arhivskim spomenicima često spominje »cathena portus«.¹¹ Lancima su se zatvarale trogirski i šibenska luka. Na italijanskoj obali grad Brindizi je takođe imao na ulazu u luku lance.¹² Slike luka Marseja i Rodosa predstavljene su sa lancima na ulazu.¹³ Običaj da se luke zatvaraju lancima bio je dakle poznat u celoj sredozemnoj oblasti. U pogledu ovih luka treba naglasiti dve okolnosti: 1. da su ulazi u luku bili dosta uzani, najviše nekoliko desetina metara, pa ih je zaista bilo lako zatvoriti; 2. prema istoriskim podacima o ratnim operacijama lanci nisu predstavljali neko naročito jako odbranbeno sredstvo, pa stoga izgleda mnogo verovatnije da su oni na ulazu luke postojali više iz drugih razloga nego iz odbranbenih.

Uzimajući u obzir ove istoriske činjenice nameće se na prvom mestu pitanje koje je postavio Stjepčević izričući sumnju da li se tesnac zatvarao lancima ili je to plod mašte koja je po nazivu stvorila lance.¹⁴ Iako se — kao što ćemo dalje izložiti — ne slažemo sa Stjepčevićevim tumačenjem samog naziva, ipak je sumnja opravdana i umerena. Treba, naime, imati u vidu, kao što Stjepčević tačno primećuje, da je

⁷ J. Lucius, *De regno Dalmatiae et Croatiae*, Amstelodami 1666, 247.

⁸ A. Zmajević, *Darxava sveta slavna i kreposna carkovnoga Lietopisa*, u Perastu 1675, str. 1329—30. Rukopis u Arheološkom muzeju u Splitu, prepis u Istoriskom institutu SAN u Beogradu.

⁹ Pietro Tribuno (888—912) nel nono anno del suo dogado, per difendere la città dalle repentine incursioni degli Ungheri, fece fabricare dal rivo di Castello fino alla chiesa di santa Maria Zobenigo una muraglia, al termine della quale una gross catena attraversava il Canal Grande ed era fermata alla chiesa di San Gregorio. Dandolo Chr. p. 941. — Po P. Molmenti, *Storia di Venezia nella vita privata 1*, Bergamo 1905, 47.

¹⁰ »I osvojiše luku silom [krstaši 1202 g.]. I prekinuše lanac koji je bio veoma jak i dobro građen.« P. Skok, *Tri stare hronike o Zadru*. Zagreb 1951, 93. — V. Brunelli, *Storia della città di Zara 1*, Venezia 1913, 368. — H. Kretschmayr, *Geschichte von Venedig 1*, Gotha 1905, 289.

¹¹ Solovjev-Peterković, *Dubrovački zakoni i uredbe*, Zbornik za IJK, treće od. 6 SAN, Beograd 1956, 98, 225.

¹² J. Lucius, nav. d., 240—247.

¹³ P. Herre, *Weltgeschichte am Mittelmeer*, Leipzig 1930, 243, 266.

¹⁴ Stjepčević, nav. d., 4.

tesnac Verige širok na najužem mestu oko 300 m. Stoga je vrlo malo verovatno, da je mogao postojati jedan lanac ili više njih a da ne bi ostalo na obalama traga bilo kakvih zidanih naprava koje bi držale tako veliki teret. Isto tako treba napomenuti da su južna i severna obala ovog tesnaca pripale jednom gospodaru, Mlečanima, tek 1682 god., a da su pre toga vrlo retko bile pod istom vlašću. Stoga je nemoguće pod takvim političkim prilikama zamisliti lance koji bi zatvarali tesnac. Dalje je značajna činjenica da u izvorima o opsedanju i zauzimanju Kotora 1378 god. nema pomena o lancima u Verigama, dok su operacije oko zauzimanja Kotora dosta detaljno prikazane. Ako je, na osnovu predanja, kralj Ludvik tek posle Turinskoga mira 1381 god., utvrdio Verige lancima, to bi, bez sumnje, neki od mletačkih izvestilaca spomenuo a to, kao što smo spomenuli, nije učinjeno. Ali, kako je istoriski pouzdano da je u drugoj polovini XVII stoleća, odnosno za života Lučića i Zmajevića postojalo predanje da je Verige utvrdio lancima kralj Ludvik, nameće se pitanje kako je došlo do tog predanja kad se ono ne može posvedočiti istoriskim izvorima a i sama priroda tesnaca govori protiv toga.

Pri rešavanju ovog pitanja treba imati u vidu da je od tobožnjeg postavljanja lanaca 1381 god. do prvog dosada poznatog pomena samog naziva 1458 god., prošlo svega 77 godina. Kako dokaza o stvarnom postojanju lanaca uopšte nema a predanje se vezuje za godinu 1381 kad je Ludvik naredio da se dalmatinske luke utvrde lancima zbog zaštite od eventualnog napada sa strane Mlečana, ta nas činjenica upućuje na mogućnost da se ipak u Ludvikovoj akciji potraži ako ne rešenje a ono bar jedna od opravdanih pretpostavki. God. 1437 u jednoj notarskoj knjizi kotorskoj govori se o straži koju su držali stanovnici nekih sela iz okoline Veriga »ad custodiam Culphi Cathari«.¹⁵ Treba naglasiti da se ni na ovom mestu ne spominju Verige, a ni lanci nego samo ladjice (barche). Iako severna strana Veriga u ovo doba nije pripadala Opštini kotorskoj, ipak je najverovatnije da je straža bila postavljena u Verigama, jer je na tom uzanom prostoru bilo najlakše kontrolisati lađe koje su prolazile kroz tesnac. U istoj notarskoj knjizi navodi se da je straža držana od vremena »quo Catarini per se regebant« a to je, kao što Stjepčević misli, od smrti kralja Tvrtka 1391 g. Međutim, ovaj izraz »quo Catarini per se regebant« može, po našem mišljenju, da ima i šire vremensko značenje. Ona, naime, poglavlja Katorskog statuta koja su izglasana posle 1370 god., odnosno posle perioda Nemanjića označena su kao »Partes captae tempore Catharinorum«; čak se u uvodu pred tim poglavljima kaže da potiču iz vremena »quo civitas Cathari per ipsius nobiles regebatur«. Prvo od ovih poglavlja potiče iz god. 1383, dakle, iz vremena dok je Kotor bio još pod vlašću ugarsko-hrvatskih kraljeva.¹⁶ Ova činjenica svakako znači, da se u Kotoru i pre nego što je napisan pomenuti podatak iz 1437 god. smatralo da je celo doba od 1370—1420 god., odnosno doba između

¹⁵ Stjepčević, nav. d., 4—5.

¹⁶ Statuta et leges Civitatis Catari, Venetiis 1616, 277—312.

srpskog i mletačkog perioda bilo doba kotorske samostalnosti ili kao vreme »quo Catarini per se regebant«. Kad se ima u vidu ovakvo tumačenje kotorske samostalnosti, onda se sasvim opravdano može pretpostaviti da je straža u Verigama držana i pre Tvrtkove smrti 1391 god., odnosno da je mogla postojati i 1381 god., kad je Ludvik naredio utvrđivanje dalmatinskih luka. Naravno da još uvek ostaje nerešeno pitanje otkud naziv Verige.

Od narodnog predanja prvi je otstupio Stjepčević, odlični poznavalac istorije Boke Kotorske. On misli da naziv Verige — *Catene* potiče od prezimena vlasteoske porodice *Cathene*, koja se u Kotoru javlja u prvoj polovini XIV stoleća. Stjepčević navodi podatke iz Kotorškog arhiva da je ova porodica imala vinograde u Stolivu i Kostanjici, selima južno i severno od Veriga, i stoga misli da je tesnac dobio ime po prezimenu ove porodice.¹⁷ Nama se čini da je vrlo malo verovatno da su Verige dobile ime na ovaj način, jer, bez sumnje, porodica *Cathene* nije bila jedina koja je imala imanja u pomenutim selima. Ali naročito treba skrenuti pažnju da se ime *Cathena*, po Jirečku, javlja u srednjovekovnim dalmatinskim gradovima kao deminutiv od ženskog imena *Catharina*. Od značaja je takođe da se ova porodica, čija se jedna grana u XIV stoleću preselila u Dubrovnik, u srpskim spomenicima naziva *Katunčić* a ne *Verige*.¹⁸ Prema ovome Stjepčevićovo tumačenje naziva *Verige* nije ubedljivo u tolikoj meri da bi isključivalo neko drugo tumačenje.

Da se odgovori na pitanje kako je došlo do naziva *Verige*, treba, pored odbrambene funkcije lanaca na ulazu u luku imati u vidu i njihovu drugu ulogu, možda u praktičnom životu preču od one prve. Du Cange između drugih značenja naziva *Catena* navodi i ovo: »*Est Catena portus ad quam e navibus portum intrantibus census perciebatur.*« I u probnoj svesci rečnika srednjovekovnog latinskog jezika, koju je izdala Jugoslavenska akademija objašnjen je ovaj naziv ovako: »Nije isključeno da *catena* i nije bio upravo lanac nego je mogao značiti svaku pregradu odnosno oznaku, koja je bila nameštena da se označe granice luke, što je bilo važno ne samo iz obrambenih, nego i iz fiskalnih razloga, radi ubiranja lučkih pristojba. Tako se dešava da *cathena* dobiva smisao *portus* — luka.« Da su lanci na ulazu u luku služili i u fiskalne svrhe, kao i da je pojam *catena* značio i sam ulaz u luku, ima primera u celoj jadranskoj i sredozemnoj oblasti. Po dubrovačkim zakonima strogo se pazilo da li će lađa istovariti teret »*intra catenam*«, što je očito u vezi sa naplaćivanjem lučkih dažbina.¹⁹ Mlečani su plaćali Ravenjanima utvrđenu izvoznu carinu »*pro datio catenae Civitatis Ravenae*«. Isto tako je grad Piza imao pravo da drži svoje činovnike u gradovima Akonu, Tiru i Jopi »*ad catenam*«, na gradskim kapijama i bazarima da njihovim trgovcima ne bi niko na-

¹⁷ Stjepčević, nav. d., 6.

¹⁸ C. Jireček, *Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters*, Denkschriften Bečke akad. n., fil.-ist. r. 49, Beč 1903, 2, 29; 3, 15.

¹⁹ Solovjev-Peterković, nav. d., 92, 225.

platio izvoznu i uvoznu carinu i druge dažbine od kojih su bili oslobođeni. Specijalni sud u Akonu koji je rešavao o carinskim sporovima zvao se »curia catenae«.²⁰

Lako je iz ovih primera uočiti da je catena značila i ulaz u luku, koji se zatvarao lancima ne samo zbog odbrane nego i zbog naplaćivanja lučkih dažbina. Kao što je poznato, i Verige u Boki Kotorskoj predstavljaju ulaz u kotorsku luku. Da je na tom mestu postojala straža utvrdili smo pomenutim podatkom iz 1437 god. Ali iz samog tog podatka ne može se odrediti uloga straže, iako je opravdana pretpostavka da seljaci iz okoline Veriga nisu svojim malim barkama predstavljali odbranbenu snagu. Međutim, drugi podatak iz 1431 god. tačno ukazuje u čemu se sastojala služba straže. Pomenute godine bila je neka lađa zadržana ispred Đurića (sela na sevenoj obali Veriga), jer je vlasti nisu pustile u Kotor bojeći se da ne nosi zarazu.²¹ Na barkama na kojima su seljaci iz okoline Veriga držali stražu imala je, dakle, Kotorska opština svoje činovnike koji su vršili pregled lađa na prolazu kroz Verige. Ti su činovnici očito vršili istu službu koja je u drugim gradovima vršena »ad catenam portus«. Tesnac Verige kao najuže mesto u Boki Kotorskoj služio je istoj svrsi koju je u drugim gradovima imao ulaz u luku. A kako su Kotoranima kao pomorcima bile dobro poznate jadranske i sredozemne luke, to su naziv Catena preneli i na ulaz u svoju luku. Prenošnje toponima u celoj sredozemnoj oblasti poznata je pojava od najstarijih vremena. Kada se to desilo u ovom konkretnom slučaju, ne možemo za sada utvrditi, ali nije isključena mogućnost da su Kotorani kad su pod vlašću ugarsko-hrvatskih kraljeva stupili u bližu vezu sa dalmatinskim gradovima, taj naziv tom prilikom preneli. Ovakva je pretpostavka opravdana, jer su Lučić, a po njemu i Zmajević vezali ovaj naziv za Ludvika. Karakteristično je svakako da je Lučić znao da u njegovo doba lanci nisu postojali u Verigama. Najverovatnije je, da je govoreći o opštem naređenju Ludvikovom da se dalmatinske luke utvrde lancima, a poznavajući tesnac Verige samo po imenu, pretpostavio da je i ovaj tesnac u Ludvikovo doba bio zatvoren lancima. Zmajevićev ugled u Boki pored Lučićeva naučnoga autoriteta, čija je istorija devet godina posle prvog izdanja u Amsterdamu 1666 god. bila poznata u Boki, bez sumnje su najviše doprineli da se ovo predanje u Boki održalo do danas i da je uneto ne samo u popularne nego i u neke naučne publikacije.²²

²⁰ A. Schaub, *Handelsgeschichte der romanischen Völker des Mittelmeergebietes bis zum Ende der Kreuzzüge*, München-Berlin, 1906, 170, 172, 193, 200—201, 214, 275.

²¹ O pomorstvu Boke, podaci Državnog arhiva u Kotoru. Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru, Kotor 1952, 64.

²² Österreichische Monarchie in Wort und Bild, Dalmatien, Wien 1892, 30. — A. Schmalix, *Die Bocche di Cattaro und Umgebung*, München-Brixen 1906, 71. — Maude M. Holbach, nem. prevod od M. Seifert, *Dalmatien das Land wo Ost und West sich begegnen*, Wien-Leipzig 1909, 184. — Narodna enciklopedija (Boka Kotorska), Hrvatska enciklopedija (Boka Kotorska), *Enciclopedia Italiana* (Cattaro).

»VERIGE« (CHAINS)

Résumé

The author explains the denomination of the straits Verige — Catene of Boka Kotorska (Bocche di Cattaro). According to the popular tradition these straits were secured with chains, but there exists no mention thereof in historical sources, and natural features, too, are contradictory; the straits are about 300 m wide, and one cannot imagine how such wide straits could have been secured with chains. The author thinks the Slav denomination »Verige« (Lat. Catenae) had been taken over by sailors of Kotor from other Adriatic and Mediterranean places where port entrances were secured with chains not only for defensive purposes, but also by fiscal reasons as port dues were payed at entrance. There exist historical proofs that in the first half of the XVth century at »Verige«, entrance to the port, passing vessels were controlled by a watch guard. Thus »Verige« exercised the same function as the »Catenae portus« in many Adriatic and Mediterranean ports. Gradually denomination »catenae« had lost its primary signification and assumed a new one, i. e. port entrance. Consequently there is a question of transferring of a geographical name, no rare instance in Mediterranean.

The popular tradition about securing the straits comes from the Croatian historian Ivan Lučić; in his work »De regno Dalmatiae et Croatiae, libri VI, Amstelodami 1666, p. 247« he relates that after the peace of ex Torino (1381) Lewis, the king of Hungary and Croatia, gave a command to secure with chains all ports of Dalmatia in order to prevent a possible attack of Venetians. As Lučić did not know the natural features of the straits, he, to all appearance, concluded from the name that »Verige«, too, were secured with chains by order of Lewis. In his still unpublished Chronicle Andrija Zmajević, archbishop of Bar, born at Perast, a well known small town in the environs of »Verige«, agreed with the opinion of Lučić. On the authority of these historians, especially of Lučić, the mentioned popular tradition has been admitted by some scientific and popular publications, above all encyclopediae, and sustained up to the present time.